

Vladimir Levstik:

Obnovitev ali preporod?

Misli o „Narodnem gledišču“.

Modrice se vračajo iz pregnanstva; prvi slovenski oder se odkriva nanovo, z veselejšimi obeti, pa tudi z višjimi nameni, če nas ne vara ponosno ime: „Slovensko narodno gledišče“... Toda povratak umetnosti v njen dolgo skrunjeni hram bi bil lahko zmagoslavnejši; zato ne pozabimo, da je novo ime opomin in da se zastor pravzaprav ne dviga nad „Divjim lovcem“, marveč nad cilji, ki jih brezpogojno ukazuje natora zadeve; vse se dá igrati, le umetnost ne, ker je, ali pa je ni. Gledišče je tako važen pojav v duševnem bitju narodov, da ne zadošča ponarediti „Narodnemu divadlu“ imena, niti ne, slediti njegovemu gotovo častnemu in slavnemu zgledu: gmotno kakor vsebinsko moramo ustvariti „Narodno gledišče“ sami, kot Slovenci, iz svoje lastne sile in z lastnim stremljenjem. Zavedati se moramo že odkraja, da je naše gledišče del našega obraza pred svetom in pred seboj in da bomo v jutrišnji tekmi svobodnih s svobodnimi le tedaj obveljali in pridobili, ako vržemo tradicionalno skromnost neusmiljeno v staro šaro ter očrtamo vse svoje zahteve do sebe, kakor povsod, tako tudi tu, kratko in pravilno z besedama: „najvišje in najboljše“.

Na prvi videz se zdi ta naloga mogoče pretežavna, zlasti če jo primerjamo z nekdanjimi dejstvi ljubljanske glediške zgodovine; kdor pa poišče za tistimi dejstvi njihovih razvojnih vzrokov, najde toliko šušmarstva in omejenosti obzorja, da v tem slovesnem trenutku rajši ne maramo gledati nazaj. Pač pa smemo povzeti iz preteklosti njena koristna spoznanja in dobre nauke, iz katerih sledi neposredno jasna in nedvojben pot do zamišljenega cilja: „Slovensko narodno gledišče“ ne sme biti več predmet političnih kombinacij, varovanec posamezne politične stranke, zabavišče privilegiranih družabnih plasti in podjetje, ki je primorano zvodničiti med dostikrat nasprotujočimi si zahtevami kakovosti pa kategoričnim imperativom polne blagajne; postati in ostati mora „Narodno gledišče“ v pravem pomenu besede — v tem je vsa tajnost njegovega umetniškega in kulturnega uspeha.

Razmeroma bogati rezultat vsenarodne zbirke nam priča, da je potreba po takem „Narodnem gledišču“ živa in splošna; ta način rešitve

glediškega vprašanja po njegovi gmotni strani kaže hkrati edino pravo pot, kako utrdimo obstoj reprezentativnega slovenskega odra in mu zagotovimo neodvisnost od vseh materijelnih momentov, ki bi ga mogli kdaj motiti v njegovem važnem in vzvišenem poslanstvu. Danes, ko tvori narod le kulturni organizem v organizmu sile, je naravno, da rešuje svoje kulturne institucije s prostovoljnimi prispevki; jutri, ko bo tvoril lastno državo, nastane iz teh prispevkov neizogibno državna subvencija v znesku vsakoletnega primanjkljaja. Rajši bomo varčevali pri kanonih, ječah in izdatkih za tajno policijo, kakor da bi skoparili v kulturnem proračunu s tistimi bogatimi sredstvi, ki jih potrebuje umetnost za svoj prosti razvoj. „Narodno gledišče“ nam ne more biti golo zabavišče, marveč vzgajališče k višjemu, svetišče plemenitega poleta, ki ne sme dvoriti vkusu publike, nego jo mora dvigati k sebi; ob invalidski podpori pa tako gledišče ne more živeti. Odloženo dobro je že napol zamujeno; zato je potrebno, da se vodstvo „Narodnega gledišča“ od začetka zaveda svoje visoke naloge, sedanji žrtvovavci pa se pripravijo na novo pomoč, dokler jim naše bodoče ministrstvo za lepe umetnosti ne odvzame tega častnega bremena.

Zahteva po brezpogojnem načelu najvišje umetniške kakovosti je izzvala doslej vedno strastne ugovore, semtertja celo z avtoritativne glediške strani; ta nas je strašil z blagajno, drugi je tarnal v imenu občinstva, da si po dnevnem trudu vendar tudi kdo poželi bolj lahke hrane. Čas je, da se glede te rekonvalescenčne krme trudnih duš ustanovi gotova meja dopustnosti. „Narodno gledišče“ bo vsekako skrbelo za potrebno mnogoličje repertoarja; ni ga kritika, ki bi se drznil pričakovati sezono samih oper in tragedij. Toda svetovna dramatska in muzikalna književnost je tako bogata resnično dobrih komedij in duhovitih, evropskega ušesa in vkusa ne žalečih operet, da bomo poslej pač lahko izhajali brez „Valčkovih čarov“, „Veselih vdov“ in podobnega budalastega importa. Kdor se ne more odvaditi „lahke hrane“ — drugim je ležala v želodcih kakor svinčena gora! — se vendar lahko potruji v kino, dokler nam čas ne prinese v Ljubljano varietejev, šantanov in morda celo posebnega gledališča za tiste izvoljence, ki ki poznajo v umetnosti samo alternativo: purgativ ali uspavno sredstvo!

„Dramatski“ in operetni šund, za katerega na deskah „Narodnega gledišča“ ne bo več prostora, je bil skoraj brez izjeme nemškega in dunajskega izdelka. S to ugotovitvijo pristopimo k načelni točki. Na nemških odrih, vštivši dunajske, doslej niso poznali gostoljubja do slovanske, zlasti pa ne do jugoslovanske, slovenske umetnosti. Pa ne samo to; živimo v časih, ko drapira nemštvo svoje materijalno silo z nimbom res da znatne, vendar pa v celoti, glede na njen občečloveški pomen preveč hvalisane nemške kulture, ki vsemu našemu ubogemu narodu odnekdaj ni bila pomočnica in prijateljica, nego tlačilka in

protivnica, ter na podlagi te narejene izvirnosti odreka našemu jeziku pravico do obstanka, naši kulturi pravico do razvoja. Dokler stoji ta fakt, je tudi Goethejev „Favst“ na slovenskem odru neumesten in nedobrodošel; tu ne velja noben izgovor, nobeno sklicevanje na umetniške in kulturne momente! Za najbližji čas nam manjka pripravnega razpoloženja, da bi mogli uživati v „Narodnem gledišču“ nemške proizvode; in če odklanjamo „Favsta“, kaj porečemo šele o fabriških burkah, operetah in drugih enakih smeteh! V interesu vsečloveške kulture moramo upati, da si podamo enkrat tudi z Nemci, celò z Nemci, poštene mejaške roke; takrat pa želimo videti na deskah „Narodnega gledišča“ od časa do časa dobro, idealno Nemčijo, ki stremi preko orgij sile in napuha, Nemčijo prave umetnosti, ki išče in ustvarja četudi ne bolje od drugih, pa vendar, kjub vsemu... Ali trenotek, ko bo to mogoče, še ni prišel; treba ga bo čakati in izbrati s taktom in dostojanstvom.

Zanašamo se, da pride v tako nastali repertoarni vrzeli slovanska umetnost do polne veljave. Treba bo seznaniti naše občinstvo z reprezentativnimi srbohrvatskimi deli ter posvetiti vso pozornost češkim in poljskim, klasičnim in modernim; odkrilo se nam bo obilje dobrega in dragocenega blaga, ki ga doslej v svojo škodo nismo uvaževali. Seveda bi bilo nesmiselno zahtevati čisto slovanski program; primerno vpoštevanje svetovnega, zlasti francoskega, laškega in skandinavskega repertoarja bo nudilo občinstvu in vprizarjajočemu osebju potrebno raznoličje ter pripomoglo k izvežbanju vkusa na obeh straneh. Čim širje in višje obzorje bo kazal repertoar, tem silnejši in boljši bo tudi vpliv gledišča na domačo dramsko in operno produkcijo, ki predstavljata obe še tako malo obdelano polje

Vzrok, zakaj ta produkcija, zlasti dramska, ni pri nas bolj razvita je v bistvu dvojen. Prvo zlo je bilo v prejšnjih časih pomanjkanje kakovostnih ambicij pri vodstvu gledišča. Priznajmo magari, da so naši najboljši pisatelji v tem pogledu prehudi puristi; priznajmo pa tudi, da ljudi z resnimi umetniškimi cilji ne miče, bleščati se na programu med Leharji, Kadelburgi in drugo enako gospodo! Drugi, enakovažni vzrok je gmotnega značaja. Edini naš pisatelj, ki mu je honorar deveta briga, je Tavčar; pa kar se njega tiče, bodimo veseli novel, ki jih piše. Vsi drugi so primorani smatrati svoja literarna dela za tržno blago, na katerem sloni vsaj del njihovih eksistenčnih računov; in bi nam pisali drame, ki zahtevajo dolge mesece gradnje, tehtanja in cizeliranja, avtorju pa vržejo nazadnje par desetakov tantijem? Na knjižnem trgu je dramatika manj priljubljena; založniki se je branijo in jo honorirajo slabše. Komur je do tega, da se dvigne domača dramska produkcija kvalitativno, naj se zavzame za to, da se zajamči pisatelju znatna gmotna korist. Povišanja tantijem ne moremo

smatrati za radikalno sredstvo; treba je, da se ustvari vrhu tega še poseben sklad, iz katerega plača gledišče avtorju vsake izvirne premijere dostojen honorar in iz katerega se razpišejo za najboljša dela vsake sezone prav znatne častne nagrade. Ta sklad bo jutri zadeva državnega skrbstva za lepe umetnosti; danes bi ga mogli začasno napolniti s pomočjo javne zbirke, in prepričani smo, da bi nas privedla ta pot k zaželenemu rezultatu.

Vsi, ki nam je do tega, da se povzpne naše „Narodno gledišče“ do čim večje popolnosti, bomo pomnili, da je oder tista tribuna, na kateri se razodeva jezik naroda v svoji najvišji čistoti in lepoti. Kakor pa ne pride v francoskem gledišču nikomur na um, da bi zavijal francoščino po laško, tako moramo že naprej kategorično odkloniti vsako popuščanje zloglasnemu „biljkarskemu“ finesarstvu, ki hoče „požlahtnjevati“ jezik iz golega nepoznanja njegovega bistva in značaja. Naša dobra slovenščina je samo ena, in komur je premalo gospodska, naj jo rajši pusti; ostalo nas bo dovolj, ki jo bomo cenili takšno, kakršna je. Interes kulture jezika na glediškem odru pa nam veleva hkrati razmišljati o tem, kako pridemo enkrat vsaj v drami do čisto slovenskega ansambla. V jeziku bo tuj igralec zaostajal, ne glede na to, da more najti domače delo samo v domačinu idealnega interpreta. Res smo videli na slovenskem odru mnogo dragih gostov, ki se jih spominjamo z veseljem in hvaležnostjo, in bomo tudi poslej odkritosrčno pozdravljali vsako dobro tujo moč; toda za slovensko gledišče je tudi skromnejša slovenska sila dragocenejša, ker pomaga ustvarjati lastno tradicijo in predstavlja kamen v zgradbi naše izvirne narodne kulture. Kvalitativno dober igralski naraščaj pa se nam obeta le takrat, kadar bo igralec rešen vseh poniževalnih gmotnih skrbi in ne le idejno, marveč z najširšo možnostjo udobnega življenja tudi gmotno navezan na domačo zemljo.

Ko se je raznesla vesela vest, da je obnovitev slovenskega gledišča v Ljubljani zagotovljena, so nekateri živo poudarjali potrebo, da bodi v resnici demokratsko. Mi se ne bomo ustavljali ob tej preveč naravni in tako elementarno opravičeni zahtevi, zakaj prepričani smo, da se v bodočnosti nikjer na svetu, pa tudi pri nas, ne bo uveljavilo nič, kar ne bo sledilo pravcu najširšega demokratizma. Interes lastnega obstanka bo vodil „Narodno gledišče“ po tej poti; le ako bo demokratsko, more biti v resnici slovensko, le ako bo do dna slovensko in bo naznotraj in nazven zaslužilo svoj naslov, bo doseglo cilj, ki smo ga v začetku označili z besedami „najvišje in najboljše“, ter bo deležno sijajnega razvoja, ki mu ga vroče želimo in verno prerokujemo. Njegova obnovitev bodi smel in slaven preporod!

